

de interviews komt naar voren, dat de acceptatie van Turks- en Marokkaans-Nederlandse paren voor het grootste deel moeizaam ging. De betrokken paren stelden daar een strategie van pragmatisme tegenover: ze vermeden zoveel mogelijk openlijke confrontaties. Zo hadden ze er weinig moeite mee om zich als religieus actief te presenteren, al deden ze er in werkelijkheid niet aan mee.

Hoe donkerder de partner, hoe opvallender, en dat kleurverschil ligt gevoelig, ook al heerst de norm van beschaafde kleurenblindheid. Dat ervaren Surinaamse en Antilliaanse gemengde-gehuwden, voor wie veelal 'acceptatie met moeite' speelde. En dan vooral van Surinaamse kant. Een Surinaamse vrouw viel het op, hoe nieuwgierig Nederlanders waren, 'en mijn mensen die houden daar allemaal niet van. Waar bemoei je je mee? Dat is het verschil'.

Hondius besluit haar studie met een uitvoerig overzicht van alle vormen van acceptatie waarop ze in de loop van haar onderzoek stuitte, en verbaast zich erover dat de extreme reacties die ze had verwacht, eigenlijk niet voorkwamen. Wat er gebeurt valt eerder te kenschetsen als terughoudend, voorzichtig, ingehouden of uitgesteld. Door verschillen te ontwijken en te verhullen, lijken voorwaarden geschapen te worden voor een volgende stap, die van aanvaarding. Hondius zou daar graag vervolgonderzoek over doen, en dat kan niet anders dan opnieuw een interessant boek opleveren.

Bernard Kruithof

W. Goddijn, J. Jacobs, G. van Tillo, *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland: 1946-2000* (Baarn: Ten Have, 1999, 560 blz., f69,90, ISBN 90 259 5145 7).

Uit het uitvoerig colofon bij dit boek (557/558) kan de lezer afleiden dat er lang en hard aan is gewerkt; het initiatief dateert uit 1985, een eerste ontwerp uit 1989. Twee godsdienstsociologen en een kerkhistoricus tekenen als hoofdauteurs, maar uit de tekst zelf blijkt dat vooral de Tilburgers Goddijn en Jacobs de kar hebben getrokken. Daarnaast nam een aantal specialisten enkele bijzondere onderwerpen voor zijn rekening. Het resultaat mag er zijn: niet minder dan vijfhonderd bladzijden tekst, een uitvoerige statistische bijlage, een bibliografie en een persoonsregister bieden de belangstellende lezer voor het eerst de mogelijkheid zich min of meer systematisch te verdiepen in het naoorlogs reilen en zeilen van de katholieke kerk in Nederland. De uitgever deed erg zijn best: het boek oogt als een waar standaardwerk. Voor een onderneming als deze is moed nodig, want de berg documentatie is haast onoverzienbaar en het behandelen van heel recente ontwikkelingen brengt zo zijn eigen problemen met zich mee. Moed blijkt ook uit de multidisciplinaire samenstelling van de auteursgroep. Behalve de genoemde twee sociologen en de kerkhistoricus treden als zodanig nog op: een socioloog die de statistische bijlage samenstelde en een kunsthistoricus, een pershistoricus en een neerlandicus/literatuurhistoricus. Hoe hebben zij zich van hun taak gekweten?

De hoofdindeling van het boek berust op een vier-fasen-onderscheid: 1945-1960, 1960-1970, 1970-1985 en 1985-1999, waarbij aan ieder van de genoemde jaartallen natuurlijk 'ongeveer' is toe te voegen. Een vergelijkbare indeling treft men in de contemporaine geschiedschrijving wel vaker aan; ze is heel wel te verdedigen. Binnen ieder deel komen dan steeds in dezelfde volgorde en geschreven door dezelfde auteur een tiental thema's aan de orde. Het zijn achtereenvolgens 1 inleiding (J. Jacobs), 2 kerkelijk leiderschap en 3 priester en leek (beide door W. Goddijn), 4 kerkenbouw en liturgie (H. van Haaren en J. Jacobs), 5 oecumene en 6 missie (beide door J. Jacobs), 7 geestelijk leven (G. van Tillo), 8 de organisaties (W. Goddijn),

9 katholieke literatuur (W. de Moor) en 10 de massamedia (J. Hemels). Deze opsomming maakt direct enkele dingen duidelijk. De verschillende thema's zijn wèl omschreven en duidelijk van elkaar afgegrensd. Dat komt de helderheid ten goede, maar demonstreert ook dat we hier dan wel met een multi- maar niet met een interdisciplinair boek te maken hebben. Opzet noch uitwerking vertonen sporen van dit laatste. Iedere auteur zette zijn eigen betoog op en de redactie bracht slechts de teksten bij elkaar (even afgezien van het gewone bureauredactionele werk). Samenhang is niet de sterkste kant van deze onderneming. Gevolg hiervan is dat het boek zich nauwelijks voor doorgaande lezing leent. Het is vooral een naslagwerk en wie het in zijn geheel wil lezen doet er beter aan de bij elkaar horende thematische paragrafen uit de vier fasen na elkaar te bestuderen. Wie die moeite neemt zal dan overigens erkennen dat hij heel wat kennis en inzicht rijker is geworden. Althans zo verging het ondergetekende.

De boven omschreven thema's laten echter nog wat meer zien. De ondertitel van het boek mag dan wel *Katholieken in Nederland* luiden (op de kaft: 1945-2000, op de titelpagina: 1946-2000...), maar materialiter is het eerder kerk- en godsdienstgeschiedenis (katholicisme in Nederland) dan de geschiedenis van een godsdienstig bepaalde bevolkingsgroep. Alleen de paragrafen over de katholieke organisaties, literatuur en media (8,9 en 10) zou men als zodanig kunnen bestempelen. Dat de media die bijzondere aandacht krijgen is vermoedelijk het gevolg van de omstandigheid dat het boek is geschreven 'in opdracht van het Katholiek instituut voor massamedia' (557); voor het overige geeft de Inleiding (13 vlg.) voor de selectie van de thema's geen houvast. Enigszins wonderlijk is die keuze wel. Want over al die initiatieven van 'katholieken in Nederland' die op het gebied van de politiek, arbeiders- en vakbeweging, onderwijs, gezondheidszorg etc. etc. lagen wordt nu alleen door Goddijn geschreven in zijn paragrafen over de organisaties. Dat moet daarin uiteraard kort en bondig gebeuren, want veel ruimte is er niet, en het maakt een nogal povere indruk vergeleken met het vele dat de lezer elders in het boek over pausen, bisschoppen, priesters, zielzorg, concilies, kerkelijke polarisatie en theologische moeilijkheden tot zich kan nemen. Ik geef overigens graag toe dat hier een hamvraag te formuleren is: hoe schrijf je de geschiedenis van 'katholieken in Nederland' in een periode waarin de effecten van kerkelijk-theologische grensoverschrijding in de vorm van confessionalisering en verzuiling nog langdurig vorm behouden en anderzijds de secularisering razendsnel en intensief om zich heen grijpt?

Dat de behandeling van de tien thema's in kwaliteit varieert is uiteraard te verwachten. Die van de hand van J. Jacobs vond ik meestentijds evenwichtig en informatief. Terzake van een onderwerp als de oecumene kan hij van zijn specifiek kerkhistorische deskundigheid gebruik maken, maar ook in de inleidende paragrafen bij de vier delen toont hij zich goed op de hoogte van de grote lijn van de contemporaine ontwikkelingen. W. Goddijn, langdurig actor in en daarna kritisch commentator van het katholieke gebeuren, beschrijft zijn onderwerpen met groot gemak en van binnenuit. Zijn bijdragen onder het hoofd 'Kerkelijke leiderschap' behoren tot de belangrijkste van het boek. Dat zijn tekst hier en daar sporen vertoont van de vroegere polemieken, waarin hij partij was en voor wat betreft de jaren zestig een nogal ruime rol aan 'zijn' Pastoraal instituut van de Nederlandse kerkprovincie toebedeelt, moet de lezer voor lief nemen. Waar hij echter de verhouding 'priester en leek' behandelt, komt de gewone katholieke er al te bekaaid af: de betreffende paragrafen gaan bijna exclusief over de problemen van het priesterlijk functioneren. De behandeling van de 'katholieke literatuur' door W. de Moor is zeer de moeite van het lezen waard. En dit ondanks de uiterste diffuusheid van het begrip, die wellicht aanleiding gaf tot de door hem gekozen brede aanpak: zelfs kerkvijandige en in een later stadium nostalgische boeken van ex-katholieken worden door hem onder het hoofd 'katholieke literatuur' aan de orde gesteld. De schetsen over de media konden me om hun

nogal opsommend en weinig analytisch karakter minder bekoren. De paragrafen waarin tekstfragmenten van twee auteurs onder het ene hoofd 'kerkenbouw en liturgie' bijeengebracht zijn, vertonen jammer genoeg maar weinig samenhang. Ronduit tegenvallen vond ik de gedeelten over 'geestelijk leven'. De relatieve concentratie erin op de religieuzen (leden van orden en congregaties) en de onbepaaldheid van het begrip leiden hier tot onevenwichtigheid ener- en een grabbeltonachtige behandeling anderzijds.

In weerwil van de beperkingen op onderdelen is het boek als geheel niettemin zeker geslaagd te noemen als een eerste poging om vanuit traditioneel kerkhistorische en godsdienst-sociologische invalshoek greep te krijgen op een uiterst gecompliceerde thematiek.

P. Luykx

R. van Ginkel, *Op zoek naar eigenheid. Denkbeelden en discussies over cultuur en identiteit in Nederland* (Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies XIII. IJkpunt 1950-5; Den Haag: Sdu uitgevers, 1999, xvi + 366 blz., f39,90, ISBN 90 12 08706 6).

Dit boek maakt deel uit van een vierde deel van het onderzoeksproject 'De Nederlandse cultuur in Europese context'. IJkjaar is 1950, maar het blikveld is wat ruimer zoals de coördinatoren C. Schuyt en E. Taverne in hun voorwoord schrijven. De nadruk is komen te liggen op de periode 1948-1973. Deze deelstudie van Rob van Ginkel, als onderzoeksmedewerker onder andere verbonden aan het SIS WO, Instituut voor maatschappijwetenschappen, concentreert zich op de discussies en gedachtevorming — om lelijke en/of uitheemse woorden als 'vertogen' en 'discoursen' hier maar eens te vermijden — rond de vraag wat de Nederlandse identiteit nu precies behelst. De inleiders Taverne en Schuyt spreken zelf over een 'metastudie' van het maatschappelijk debat over kwesties van culturele identiteit. De auteur zelf preciseert dit in zijn inleiding door aan te kondigen dat het hem gaat om de vraag 'hoe de Nederlandse intelligentsia een Nederlandse eigenheid representeerde' (3). Let wel: hier is meteen een belangrijke beperking van dit boek gegeven: het gaat dus *niet* om de manier waarop deze ideeën zijn ontvangen door 'brede bevolkingslagen' (3) zoals de auteur het wat vaag omschrijft. Met deze vaststelling wil ik overigens niets afdoen aan de prestatie die de auteur geleverd heeft: dit is een lastig onderwerp en Van Ginkel heeft veel historische informatie op een vaak verhelderende wijze bijeengebracht, ook uit een vroegere periode (de eerste drie hoofdstukken, samen ruim eenderde van het boek beslaand, zijn gewijd aan het denken over een nationale identiteit vanaf de late achttiende eeuw tot aan de Tweede Wereldoorlog). Toch be kroop deze lezer ook een gevoel van lichte teleurstelling bij het lezen van het voorbehoud dat de auteur in zijn slotopmerkingen maakt: 'willen we werkelijk [sic!] iets begrijpen van nationale bindingen, dan is het wellicht zaak ons tot het lokale te wenden' (306). Voor toekomstig onderzoek beveelt de auteur daarom 'werk te maken van de vraag hoe het culturele koloniatiestreven op lokaal niveau is ontvangen'. Na ruim driehonderd bladzijden komt deze overweging als een anticlimax. Natuurlijk, men kan niet alles tegelijk doen, maar daar gaat het mij niet om. Zowel met zijn woordkeus — 'werkelijk iets begrijpen' — als door zijn feitelijke voorstelling suggereert de auteur dat het nationale en het lokale in een hiërarchische verhouding ten opzichte van elkaar staan. Dat is mijns inziens een onjuiste voorstelling van zaken. Nationale leiders, *opinionleaders* of hoe men hen ook wil noemen, moesten immers wel degelijk rekening houden met bestaande voorstellingen en opvattingen. De mate waarin zij dat deden, bepaalde in hoge mate hun succes of falen. Onder anderen Kuyper, Domela Nieuwenhuis en Drees dankten hun succes als politieke